

प्रज्ञायन्ते इति प्रज्ञास्तासां प्राणिमात्राणामन्तः शरीरमध्ये आस्ते इतेरेन्द्रियाणि ब-
द्धिःष्ठानि मनस्त्वन्तरिन्द्रियमित्यर्थः । तत् तादृशं मे मनः शिवसंकल्पमस्त्विति व्या-
ख्यातम् ॥ २ ॥

यत्प्रज्ञानमुत चेतो धृतिश्च यज्ज्योतिरुत्तरमृतं प्रज्ञासु ।

यस्मान्नःकृते किं चन कर्म क्रियते तन्मे मनः शिवसंकल्पमस्तु ॥ ३ ॥

यत् मनः प्रज्ञानं विशेषेण ज्ञानजनकम् प्रकर्षेण ज्ञायते येन तत् प्रज्ञानम् क-
रणाधिकरणयोश्चेति [पा० ३.३.११७.] करणे ल्युट्प्रत्ययः । उत अपि यत् मनः
चेतः चेतयति सम्यक् ज्ञापयति तच्चेतः चित्ती संज्ञाने अस्मात् एयत्तादसुन्प्रत्ययः
सामान्यविशेषज्ञानजनकमित्यर्थः । यच्च मनो धृतिर्धैर्यद्वयम् मनस्येव धैर्योत्पत्तेर्म-
नसि धैर्यमुपचर्यते कार्यकारणयोर्भेदात् । यच्च मनः प्रज्ञासु जनेषु अन्तर्वर्तमानं
सत् ज्योतिः प्रकाशकं सर्वेन्द्रियाणाम् उक्तमपि पुनरुच्यते आदरार्थम् अभ्यासे भू-
यांसमर्थं मन्यन्तःइति [निरु० १०.४२.] यास्कोक्तेः । यच्चामृतममरणधर्मि आत्मद्व-
पत्वात् । यस्मान्मनसः कृते यन्मनो विना किं चन किमपि कर्म न क्रियते जनैः
सर्वकर्मसु प्राणिनां मनः पूर्वं प्रवृत्तेर्मनःस्वास्थ्यं विना कर्माभावादित्यर्थः । अन्या-
रादितर्ते इत्यादिना [पा० २.३.२१.] यस्मादिति कृते-योगे पञ्चमी । तन्मे मन
इति व्याख्यातम् ॥ ३ ॥

येनेदं भूतं भुवनं भविष्यत्परिगृहीतममृतेन सर्वम् ।

येन यज्ञस्तायते सप्तहोता तन्मे मनः शिवसंकल्पमस्तु ॥ ४ ॥

येन मनसा इदं सर्वं परिगृहीतम् परितः सर्वतो ज्ञातम् । इदं किम् भूतम् भू-
तकालसम्बन्धि वस्तु । भुवनं भवतीति भुवनम् भवतेः क्युप्रत्ययः वर्तमानका-
लसम्बन्धि । भविष्यत् भविष्यतीति भविष्यत् लृट् सद्धेति [पा० ३.३.१४.] शतृ-
प्रत्ययः तौ सदित्युक्तेः [पा० ३.२.१२७.] । त्रिकालसम्बद्धवस्तुषु मनः प्रवर्ततःइ-
त्यर्थः श्रोत्रादीनि तु प्रत्यक्षमेव गृह्णन्ति । कीदृशेन येन । अमृतेन शाश्वतेन
मुक्तिपर्यन्तम् श्रोत्रादीनि नश्यन्ति मनस्त्वनश्चरमित्यर्थः । येन च मनसा यज्ञोऽग्नि-
ष्टोमादिः तायते विस्तार्यते तनोतेर्यकीति [पा० ६.४.४३.] आकारः । कीदृशो